

Magdalena Rode

**Poznawcze i temperamentalne
wyznaczniki
kryminogenezy nieletnich**

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Magdalena Rode

- psycholog, adiunkt w Instytucie Psychologii w Uniwersytecie Śląskim. Specjalista z zakresu psychologii w Opiniodawczym Zespole Sądowych Specjalistów przy Sądzie Okręgowym w Katowicach. Członek zespołu w projekcie badawczym dotyczącym opiniowania sędowo-psychologicznego w sprawach nieletnich i z zakresu wykonywania władzy rodzicielskiej finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki Polskiej.

Poznawcze i temperamentalne
wyznaczniki
kryminogenezy nieletnich

Magdalena Rode

Poznawcze i temperamentalne
wyznaczniki
kryminogenezy nieletnich

Recenzja

Iwona Niewiadomska

Spis treści

Wstęp	7
1. Psychologia i prawo wobec młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym i demoralizacją	11
1.1. Nieletni w świetle przepisów prawa w Polsce	11
1.2. Psychologia w postępowaniu prawnym wobec nieletnich w Polsce	18
2. Mechanizmy zachowania się i funkcjonowania nieletnich w kontekście procesów kryminogenezy	27
2.1. Wybrane regulatory zachowania nieletnich	28
2.2. Styl życia przestępczego jako konstrukt teoretyczny rozwoju kryminogenezy.....	33
2.3. Funkcjonowanie intelektualne a ryzyko kryminogenezy	40
2.4. Wybrane modele eksplanacyjne kryminogenezy nieletnich.....	43
2.5. Wybrane czynniki ryzyka kryminogenezy nieletnich	55
3. Funkcjonowanie poznawcze jako czynnik ryzyka kryminogenezy nieletnich	63
3.1. Przekonania osobiste i kompetencje moralne	63
3.2. Wzory stylów myślenia przestępczego jako element strukturalny systemu poznawczego jednostki	68
3.3. Temperament jako czynnik moderujący funkcjonowanie poznawcze	73
4. Nieletni w procesie kryminogenezy w świetle badań własnych	85
4.1. Opis programu badawczego w zakresie organizacji badań i doboru grupy badawczej.....	85
4.2. Przekonania osobiste, kompetencje moralne i funkcjonowanie społeczne nieletnich.....	93
4.2.1. Podstawy metodologiczne badań	93
4.2.2. Obraz przekonań nieletnich a funkcjonowanie społeczne nieletnich	102
4.3. Myślenie przestępcze jako czynnik ryzyka demoralizacji nieletnich	115
4.3.1. Podstawy metodologiczne badań	115
4.3.2. Obraz zniekształceń myślowych w grupie nieletnich chłopców	118

4.3.3. Intelektualne korelaty myślenia przestępczego nieletnich	123
4.3.4. Myślenie przestępcze a demoralizacja	126
4.4. Temperamentalne korelaty stylów myślenia przestępczego	127
4.4.1. Podstawy metodologiczne badań	127
4.4.2. Predyktory poziomu nasilenia poszczególnych stylów myślenia przestępczego	135
5. Spostrzeżenia końcowe	149
Bibliografia	155
Spis tabel i rysunków	173
Abstract	175

Wstęp

Dziecko to istota poddana ciągłym procesom rozwojowym, która w miarę upływającego czasu specjalizuje się i dojrzewa w każdej płaszczyźnie jej funkcjonowania. Jako istota biologiczna zależna jest od własnych predyspozycji genetycznych, jak i aktualnie dziejących się procesów somatycznych na poziomie jej cielesności. I w końcu należy do istot społecznych wkomponowanych w interakcje społeczne, które opierają się zarówno na bliskich relacjach emocjonalnych, jak i czysto społecznych. Nade wszystko jest podmiotem własnego działania, moderowanego przede wszystkim przez jej własne struktury psychologiczne i te czynniki pochodzące z wyżej wspomnianych płaszczyzn.

Termin „nieletni” jest pojęciem prawnym, ustawowo ściśle skategoryzowanym ze względu na wiek, dotychczasowy przebieg demoralizacji oraz orzeczone środki wychowawcze i poprawcze. Z perspektywy psychologicznej nieletnim może być każdy człowiek znajdujący się w okresie dzieciństwa i dorastania. Najczęściej w statystykach policyjnych i w aktach sądowych nieletnimi są adolescenti, będący w okresie dynamicznego procesu indywiduacji, w ramach którego jednostka jest zobowiązana wypełnić liczne zadania ukierunkowane przede wszystkim na osiągnięcie gotowości do podjęcia zadań jako osoba dorosła. W tym ważnym etapie istotne jest otrzymywanie wsparcia ze strony otoczenia, szczególnie rodziny, a którego niestety nieletni często nie uzyskują z uwagi na dysfunkcjonalność systemu wychowawczego. Z psychologicznej strony, należałoby powiedzieć, iż nieletni to osoba, która znajduje się w procesie kryminogenezy, a więc rozciągniętym w czasie procesie oddziaływań społecznych, biologicznych i psychologicznych, prowadzących finalnie do popełnienia przestępstwa (Tyszkiewicz, 2007). Prawo i psychologia, chociaż nie tylko te dyscypliny, stoją naprzeciw nieletnim, aby chronić ich dobro. Wymiar sprawiedliwości powinien zapewnić osobie nieletniej warunki umożliwiające rozwój i należyte funkcjonowanie w społeczeństwie. Psychologia z kolei ma służyć wykształconą na swoim gruncie

wiedzą teoretyczną i praktyczną oraz aparatem diagnostycznym, by wspólnie i rzetelnie chronić dobro nieletniego.

Pomimo iż istnieje wiele teorii i koncepcji wyjaśniających problematykę kryminogenezy nieletnich, często opierających się na nurcie *evidence best practice*, próżno jednak szukać jednego spójnego systemu wyjaśniającego zarówno podłoże, mechanizm działania, jak i program pomocy wobec nieletnich sprawców. Czytelnik w niniejszej publikacji nie odnajdzie odpowiedzi na niszę spójnego ujęcia teoretycznego, ale w ramach szerszej koncepcji psychologii zachowań przestępczych (*psychology of criminal conduct*), zostanie zaprezentowana luka badawcza, która być może okaże się kolejną cegielką budującą pełniejszy model wyjaśniania mechanizmów i procesów leżących u podstaw rozwoju zachowań inkryminowanych nieletnich. W niniejszej pozycji autorka skupia się na procesie kryminogenezy nieletnich – bądź jak kto woli procesie demoralizacji – z perspektywy jego uwarunkowań poznawczych. Zarys teoretyczny pracy wprowadza w zagadnienia postępowania sądowego wobec nieletnich oraz wybrane teorie wyjaśniające kryminogenezę nieletnich. Publikacja zawiera również prezentację wyników badań nad nieletnimi, wobec których sąd zastosował środek wychowawczo-poprawczy w postaci umieszczenia w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym. Badania pozwoliły dokonać charakterystyki młodzieży – nieletnich w zakresie ich stylów funkcjonowania społecznego, prezentowanych przekonań poznawczych oraz antyspołecznego poznania (*antisocial cognition*) wraz z weryfikacją temperamentalnych czynników ryzyka przestępczych wzorców myślenia. W ramach prowadzonych badań wyznaczono kilka celów. Pierwszy skupiony jest na weryfikacji funkcjonowania nieletnich w zakresie ich osobistych przekonań poznawczych, poziomu kompetencji moralnych oraz uruchamianych stylów funkcjonowania interpersonalnego. Drugi cel badawczy odnosi się do ustalenia profilu stylów myślenia przestępczego nieletnich wraz z analizą współzależności stylów myślenia z poziomem funkcjonowania intelektualnego. Ostatnie zadanie badawcze dotyczy ustalenia temperamentalnych predyktorów stylów myślenia przestępczego nieletnich.

Materiał badawczy przedstawiany w niniejszej publikacji jest silnie osadzony w ramach perspektywy poznawczej z zaznaczeniem roli procesów społeczno-poznawczych w aktywowaniu zachowania. Jako autorka treści chciałabym

podkreślić, że w ramach wyjaśniania procesów etiologicznych zachowań konstytuujących kryminogenezę czy demoralizację, należałoby również pamiętać o innych perspektywach eksplorujących człowiecze działanie. Warto więc zwrócić uwagę na perspektywę biologiczną, cechowości, psychodynamiczną, socjokulturową, behawioralną, humanistyczną i osobowościową.

Spis tabel i rysunków

Tabela 1. Standardy międzynarodowe dla postępowania systemu sprawiedliwości wobec nieletnich	16
Tabela 2. Przegląd definicji nieprzystosowania społecznego w literaturze przedmiotu ..	24
Tabela 3. Style myślenia przestępczego	70
Tabela 4. Wzorce kryminalne w otoczeniu badanych nieletnich	89
Tabela 5. Powód umieszczenia wychowanka w Młodzieżowym Ośrodku Wychowawczym	90
Tabela 6. Rodzaj substancji psychoaktywnych używanych przez chłopców (zgłaszany w chwili przyjęcia do MOW-u)	91
Tabela 7. Środki wychowawcze i poprawcze orzeczone wobec badanej grupy	92
Tabela 8. Style funkcjonowania interpersonalnego	95
Tabela 9. Statystyki podstawowe dla wyróżnionych zmiennych – średnie, wartości minimalne i maksymalne, modalna oraz odchylenie standardowe	102
Tabela 10. Interkorelacje pomiędzy przekonaniem osobistymi a stylami funkcjonowania interpersonalnego nieletnich chłopców	110
Tabela 11. Podstawowe statystyki opisowe mierzonych zmiennych ilościowych oraz wyniki testu normalności rozkładu	118
Tabela 12. Różnice międzypłciowe w nasileniu stylów myślenia przestępczego	121
Tabela 13. Style myślenia przestępczego jako funkcja poziomu rozwoju intelektualnego osób badanych	123
Tabela 14. Style myślenia przestępczego a dynamika rozwoju intelektualnego badanych osób	125
Tabela 15. Style myślenia przestępczego a liczba zastosowanych środków wychowawczo-poprawczych	127
Tabela 16. Statystyki opisowe zmiennej temperamentalnej w badanej grupie	130
Tabela 17. Korelacje między poszczególnymi stylami myślenia przestępczego a poszczególnymi właściwościami temperamentalnymi	132

Tabela 18. Korelacje między stylami myślenia przestępczego a cechami temperamentu wśród badanej młodzieży	134
Tabela 19. Współczynniki analizy regresji dla zmiennych zależnych w postaci kolejnych stylów myślenia przestępczego	136
Rysunek 1. Hierarchiczna taksonomia psychopatologii	22
Rysunek 2. Czynniki mogące wpływać na kształtowanie się niedostosowania społecznego u nieletnich	30
Rysunek 3. Sytuacja psychologiczna jednostki w rozwoju zachowań przestępczych według Andrews i Bonta (2010)	32
Rysunek 4. Psychologia zachowań przestępczych według Andrews i Bonta (2010)	32
Rysunek 5. Model deregulacji emocjonalnej według Plattner i in. (2007)	54
Rysunek 6. Przekonania i postawy jako wyznacznik zachowania	94
Rysunek 7. Ładunki czynnikowe stylów funkcjonowania interpersonalnego	101
Rysunek 8. Profile przekonań osobistych nieletnich	107
Rysunek 9. Model mediacyjny dla wpływu Ja wobec innych na styl agresywno-sadystyczny, w którym mediatorem jest brak agresywności	111
Rysunek 10. Średnie nasilenie stylów myślenia przestępczego w grupie młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym	119
Rysunek 11. Porównanie wyników w zakresie poszczególnych wymiarów myślenia przestępczego w zależności od poziomu rozwoju intelektualnego	124
Rysunek 12. Średnie wyniki dla wszystkich stylów myślenia przestępczego w zależności od dynamiki rozwoju intelektualnego osób badanych	126

Cognitive and temperamental determinants of juvenile criminogenesis

Abstract

The problem undertaken in the book titled *Cognitive and Temperamental Determinants of Juvenile Criminogenesis* concerns the analysis of juvenile functioning in the field of their social maladjustment process. The main research problem of this publication is the verification of cognitive and temperamental risk factors of criminogenesis of the minors, who due to the symptoms of demoralization were placed in the Youth Educational Center by the court decision. The author attempts to describe the patterns of social interaction of the examined adolescents and to sketch a picture of their personal beliefs, which reflects their perception of the world, interpersonal relations and attitudes towards themselves. How a person acts is often the result of how we see and interpret something. Juveniles have a specific way of processing social information that is conducive to starting and sustaining criminal behaviour. An abnormality in the process of perceiving social information and then processing it basing on available cognitive data can lead to a range of unfortunate consequences, ranging from socially inoffensive (committing a gaffe) to aggressive behaviour. The processing of social information by juveniles is studied in terms of activated criminal thinking styles and confronted with potential temperamental and intellectual risk factors. This provides information on the co-occurring correlates which condition the processing of social information conducive to criminal thinking. This publication is not limited to a cognitive account of juvenile criminogenesis. Problems in the individual and social functioning of juveniles are the result of the interaction of both biological, psychological, and social factors. This multilevel and synergism of factors will be discussed in the theoretical part of the study against the latest research reports. It is worth adding that socially maladjusted youth is a subject of interest of various scientific disciplines, each of which attempts to describe the problems of youth in its own conceptual system, referring to specialized terminology, while talking about the same thing. As a result, it is difficult for specialists from different disciplines to cooperate with each other. Therefore, the reader will have the opportunity to look into the attempt to differentiate the terms dedicated to socially maladjusted youth in order to clarify the specificity of psychology's applicability to law.

The content of the book is divided into five chapters, of which the initial three are devoted to theoretical issues, and chapters 4 and 5 to empirical verification and discussion. The first chapter, titled *Psychology and law in relation to youth at risk of social maladjustment and demoralization*, presents the applicability of psychology on the ground of law in the area of activities

towards youth at risk of social maladjustment and demoralization. The article presents the term “juvenile” in law and psychology, stressing the specificity of its definition for the discipline of psychology. The statutory criteria of the term “minor” in relation to developmental regularities in psychology are described. Special attention is paid to psychological diagnosis of minors. The specificity of the diagnostic procedure is discussed in relation to the stages of verification of processes responsible for demoralization processes.

The second chapter contains the characteristics of the mechanisms of juvenile behaviour in relation to selected criminological and psychological theories. The chapter introduces exploratory models of criminogenesis, with an indication of the psychological dispositions of minors, which are predictive factors for the development of juvenile criminogenesis. The chapter presents the most important and recent research reports on the causal and explanatory background of adolescents’ criminal behaviour.

The next chapter, titled *Cognitive functioning as a risk factor of juvenile criminogenesis*, is a part presenting criminological-psychological concept of Glen Walters about the role of the cognitive system in the etiology of criminal behaviour. The theory of delinquent lifestyle is discussed and the concept of delinquent thinking styles as a factor activating and sustaining antisocial behaviour is presented. The definition of criminal thinking styles as cognitive distortions responsible for and sustaining psychopathological processing of social information is also discussed.

The fourth chapter presents research reports carried out within the author’s research program. The first part presents a description of the research undertaken in terms of the research problem, organization of research and the selection and characteristics of the research group. The second part of this chapter concerns the characteristics of the research group in terms of the activated styles of interpersonal functioning and cognitive predictors of particular styles. The image of personal beliefs and the level of moral competence of the examined adolescents are verified. The next part is dedicated to the specificity of juvenile thinking, which has been studied with reference to Glen Walters’ concept of cognitive distortions. The author presents the profile of juvenile thinking and their differentiation in terms of criminal thinking styles. An analysis of the relationship between intellectual functioning and activated criminal thinking styles is made. The last part contains an analysis of the correlates of individual criminal thinking styles, which is concluded with the verification of temperamental predictors of the discussed cognitive distortions.

The entirety of the presented theoretical and empirical material is concluded with a synthetic summary providing an area for discussion, but above all further research in the field of cognitive and temperamental correlates of demoralization of minors.

The publication can be a point of interest for psychologists, pedagogues and lawyers who deal on a daily basis with children and adolescents at risk of social maladjustment and juveniles who are subjects of interest for the judiciary.

Redaktor
Beata Bociąg/Studio Editio

Zdjęcie na okładce autorstwa Yuu Khoang z Pixabay

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Lidia Szumigała

Łamanie
Wostok-Design Jakub Popłoński | www.wostok-design.com

Redaktor inicjujący
Michał Kompała

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2022
Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyamy otwartej nauce. Od 1.01.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl.

 <https://orcid.org/0000-0002-4409-6396>

<https://doi.org/10.31261/PN.4078>

Rode, Magdalena
Poznawcze i temperamentalne wyznaczniki
kryminogenezy nieletnich/ Magdalena Rode.
Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2021

ISBN 978-83-226-4129-3

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-4130-9

(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail:wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Arkuszy drukarskich: 11,0. Arkuszy wydawniczych: 10,5. Publikację wydrukowano na papierze offsetowym 90g. PN 4078. Cena 24,90 zł (w tym VAT).

Podstawowym problemem badawczym niniejszej publikacji jest weryfikacja poznawczych i temperamentalnych korelatów demoralizacji nieletnich. Autorka próbuje przybliżyć wzorce wchodzenia w interakcje społeczne młodzieży oraz nakreślić obraz ich przekonań osobistych, który odzwierciedla sposób postrzegania przez nich świata, relacji międzyludzkich oraz postawę wobec własnej osoby. Nieletnich cechuje specyficzny sposób przetwarzania informacji społecznych, który sprzyja uruchamianiu i podtrzymywaniu zachowań przestępczych. Przetwarzanie informacji społecznych przez nieletnich zostanie uchwycone pod względem uruchamianych stylów myślenia przestępczego i skonfrontowane z potencjalnymi temperamentalnymi i intelektualnymi czynnikami ryzyka.

Cena 24,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4130-9

9 788322 641309

Więcej o książce

